

Mirjana Ule*

IZVIRNI
ZNANSTVENI
ČLANEK

NOVE VREDNOTE ZA NOVO TISOČLETJE SPREMEMBE ŽIVLJENJSKIH IN VREDNOTNIH ORIENTACIJ MLADIH V SLOVENIJI

Povzetek: Javnomnenjske raziskave v zadnjem desetletju posebej med mladimi kažejo, da velike vrednote, ki so bile oprte na močne ideologije, zamenjujejo vrednote, ki so bližje posamezniku in njegovemu osebnemu izkustvu. Zdi se, da počasi izginjajo do sedaj veljavne norme skupinskega vedenja, da izginjajo stare predstave o kolektivnih dolžnostih in lojalnostih in se uveljavlja nova individualizirana etika vsakdanjega življenja. Premik osrednjih vrednotnih usmeritev od "materialnih-kariernih" k "postmaterialnim-osebnostnim" vrednotam pri sodobni mladini pomeni tudi premik v samemu značaju vrednot. Medtem ko so se klasične industrijske vrednote kazale predvsem kot skupek jasnih norm, vedenjskih pravil, življenjskih ciljev, imamo sedaj opraviti z dokaj fluidno in spremenljivo strukturo vrednotno-osebnih usmeritev, ki jih je težko pojmovno in empirično identificirati.

Ključni pojmi: vrednote, mladina, družba tveganja, individualizacija, kulturna modernizacija, spremembe, prihodnost

352

Značilnosti slovenskega vrednotnega prostora

Podatki javnomnenjskih raziskav zadnjih let med mladimi¹ v Sloveniji kažejo, da se namesto velikih vrednot, ki so bile oprte na močne ideologije (politika, religija, nacionalna vezanost), pojavljajo vrednote, ki so bližje posamezniku in njegovemu osebnemu izkustvu (materialna in socialna varnost, prijateljstva in odnosi, zdravo okolje, kakovost vsakdanjega življenja). Ti trendi so opazni v vseh mladinskih in javnomnenjskih raziskavah, ki smo jih v Sloveniji opravili v zadnjih desetih letih. Globalne, ideološke in celostno zgrajene vrednotno-življenjske usmeritve so

* Dr. Mirjana Ule, redna profesorica na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

¹ Gre za raziskave Centra za socialno psihologijo, kjer smo od leta 1993 do leta 2003 opravili vrsto empiričnih raziskav na različnih populacijah mladih (Raziskava dijaške mladine leta 1993, raziskava študentske mladine 1995, raziskave osnovnošolske mladine (stari 14-15 let) 1998, raziskava splošne populacije mladih stare med 15 in 29 let). Raziskave je financiral Urad za mladino pri MŠZŠ. Vse empirične raziskave so spremljale teoretske študije, kjer smo predstavili značilnosti sodobne mladine in mladosti ter spremembe, ki spremljajo odraščanje, kulturno in politično modernizacijo mladine, probleme mladih itd.

postopoma v devetdesetih letih zamenjale partikularne, navidezno fragmentirane vrednote, ki poudarjajo materialno varnost, medčloveške odnose, osebni razvoj in kakovost življenja (Ule, 2002).

Rang vrednot po pomembnosti iz raziskave Mladina 2000

Vir: Ule, Kuhar, 2002

Celo v zadnjem desetletnem ciklusu opazamo spremembe. Konstantno močna vrednota je partnersko in družinsko življenje. V raziskavi Mladina 2000² nenadoma na čelo vrednot stopijo zdravje, resnično prijateljstvo, družinsko življenje. Tudi primerjava med sorodnimi raziskavami v Evropi, npr. raziskav v Nemčiji (znane Schellove študije), skandinavske študije, nizozemske itd. kažejo povsem enake trende v oblikovanju vrednostnega prostora med mladimi z eno razliko, nikjer ni tako nizko cenjena vrednota voditeljstva, avtoritete, moči med mladimi v Evropi kot v Sloveniji.³

Dejstvo je, da so pozna šestdeseta in sedemdeseta leta pomenila "prodor" novih vrednotnih in življenjskih usmeritev in vrednotnega preobrata med mladino. Vrednote mladinskih kultur in subkultur (npr. seksualna osvoboditev, individualna svoboda v izražanju, oblačenju, iskanju zadovoljitev, oblikovanju svetovnega nazora) so prešle v javno zavest. Ne glede na videz generacijskega obračuna med odraslimi in mladimi, je šlo bolj za podiranje zadnjih tabujev in omejitev, ki so

² V vzorec je bilo zajetih 1800 mladih v starosti od 16 do dopolnjenih 29 let. Značilno za vse sodobne študije mladine je poviševanje zgornje meje mladosti. To je posledica podaljševanja mladosti, kjer se postopoma diferencira mladost od klasične mladosti (15-19 let), prek podaljšane mladosti ali postadolescence (20-24 let), v novo kategorijo mladi/odrasli (25-29 let) (glej Ule, 2000).

³ Ni še raziskav, s katerimi bi lahko pojasnili ta fenomen, lahko samo špekuliramo oz. sklepamo na osnovi drugih podatkov - mogoče je to odraz nizke kulture vodenja, predvsem političnega vodenja in politične kulture političnih elit pri nas, ki odvrata mlade od motivacije za tako delo.

vsem generacijam še preprečevale sprejemanje množične potrošnje, vladavino množičnih medijev, slovo od vrednot tradicionalnega industrializma in erotiziranja sveta. V osemdesetih letih se je zgodil nadaljnji premik v vrednotnem sistemu, namreč pomik od globalnih, ideološko in celostno zgrajenih vrednotnih sistemov k partikularnim, navidezno fragmentarnim in konkretističnim vrednotam, med katerimi prevladuje povečana senzibilnost za medosebne odnose in za kakovost vsakdanjega življenja (Ule, 1988).

Ob vstopu v novo stoletje pa je oblikovanje vrednotnega sveta postalo za posameznike in posameznice del vsakdanjega iskanja ravnotežja med osebnimi željami in pričakovanji in možnostmi ter zahtevami družbe. Ravnotežje med tem, kar se od posameznika zahteva ali pričakuje, in tem, kar lahko daje ali stori, je v sodobnem svetu le pogojno in izpostavljeno številnim tveganjem. Zato so tudi posamezne vrednotno-življenjske usmeritve pogojne in potencialno tvegane izbire. Vrednote so postale sestavina vsakdanjih življenjskih scen. Niso celoživljenjski ideali, temveč življenjski vzorci, ki si jih ljudje osvojijo v "trgovanju" z različnimi ponudbami življenjskih stilov.

Pri tem pa moramo poudariti, da spremembe vrednotnega prostora mladih ne navajamo samo zaradi analize fenomena mladih, ampak da je že nekaj desetletij jasno, da so mladi izjemno natančen in dober napovedovalec družbenih sprememb. Študije mladine so se v zadnjih petdesetih letih izkazale kot dober pokazatelj (ne)relevantnosti novih družbenih teorij. Če teorija ugotavlja, da se družbeni red spreminja in da slabijo učinki klasičnih socialnih determinant, potem lahko pričakujemo, da bomo empirično evidenco teh sprememb najprej našli med mlado populacijo. Mladost in mladina sta namreč rezultat razvoja in sprememb v sodobnih družbah, obenem pa sta s svojimi hitrimi reakcijami na te spremembe občutljiv barometer in napovedovalec bodočih družbenih tokov. Že nekaj desetletij velja ugotovitev, da bo to, kar danes dela, govori, mlada generacija, jutri splošen vzorec obnašanja in delovanja. Da je to res, kažejo spodnji podatki o vrednotah državljanov in državljanek Slovenije iz raziskave o Spoznavnih zemljevidih v Sloveniji.

Rang vrednot po pomembnosti iz raziskave Spoznavni zemljevid Slovenije

Vir: Ule, 2003

Podatki potrjujejo tezo o kulturni modernizaciji vrednot in življenjskih usmeritev v Sloveniji, ki zajema obsežen in kompleksen proces preusmerjanja vrednotnih in življenjskih usmeritev, ki progresivno zajema vse obsežnejše segmente družbe in vse širši del populacije. Glavne poteze procesa kulturne modernizacije so: odmik od sveta plačanega dela in zaposlitve kot osrednje vrednotne usmeritve k lastnemu svetu, zasebnosti, samorealizaciji. Tej osrednji spremembi sledijo sprememba spolnih vlog, pluralizacija zaželenih družinskih oblik, individualizacija življenjskih usmeritev in življenjskih poti, poudarjanje "postmaterialnih" vrednot, predvsem kakovosti življenja in medosebnih odnosov, odkrivanje duhovnosti izven ortodoksnih religij, estetizacija življenja, visoko vrednotenje osebnih izkušenj.

Kar se zdi kot razpad vrednot, se izkaže kot nove vrednotne orientacije za pozno moderno

Zadnja četrtina dvajsetega stoletja se je, kot pravi Ulrich Beck (1997; 24, 25), bistveno razlikovala od preostalih četrtin stoletja, ki so bila označene kot obdobje množic, kolektivismu, rasti državnih in totalitarnih moči, množičnih strank, sindikatov. V zadnji četrtini stoletja je prišlo do velikega obrata v individualizem. Novi individualizem se kaže tudi v tem, da posamezniki niso več zadovoljni samo s tem, da spoštujejo moralne zakone, ampak jih hočejo aktivno sooblikovati. Zato ne gre za odklon, zavrnitev morale, ampak za zavrnitev nevrpašljive dolžnosti do tradicionalno označene morale k bolj individualni morali, ki je veliko bolj občutljiva na

moralne dosežke. Ta naraščajoča samodoločitev moralnih vprašanj je zelo obsežna. In kot kažejo raziskave pri nas in drugod po Evropi in svetu, vpliva na celotno generacijo, ki je bila rojena in odrašča v zadnjem četrtletju tega stoletja.

V obdobju ene generacije je prišlo do radikalnih sprememb v življenjskih izkušnjah mladih v Sloveniji. Sodobne evropske in tudi slovenska družba zahtevajo zgodnja mentalna in vedenjska prilagajanja ob hkratno kontradiktornih pogojih zanje: podaljšano izobraževanje in podaljšano obdobje ekonomske odvisnosti sta v ostrem nasprotju z zahtevami po zgodnjih izbira in prevzemanjem odgovornosti zanje. Podobno kontradiktorni so izzivi, ki prihajajo iz "zunanjega sveta": informacijske tehnologije in mediji ponujajo elemente multikulturalnosti in globalnega internacionalizma ter mlade informirajo o novih kulturah in življenjskih stilih, kar po eni strani razširja njihova obzorja in jih "modernizira", po drugi pa zlahka povzroča nove stiske in negotovosti. Socialni in ekonomski statusi ljudi še naprej bistveno določajo življenjske poteke posameznic in posameznikov, a je njihovo učinkovanje manj vidno, zamegljeno in manj neposredno, ker slabijo vsakršne kolektivne tradicije in naraščajo pritiski individualističnih vrednot. Zato ljudje v primežu induciranih izolacij vidijo družbeni svet kot nepregleden in nepredvidljiv, poln tveganj, s katerimi se je treba spopasti kot posameznik ali posameznica, kot bi ne bilo drugih, ki živijo v enakih okoliščinah in se soočajo z enakimi tveganji.

Mladi ljudje najprej in najbolj občutijo posledice teh sprememb, soočajo se s tveganji, ki jih generacija njihovih staršev tako rekoč ni poznala. Večina sprememb se je dogodila v relativno kratkem času, zaradi česar postajajo referenčna območja, ki so nekdanj zagotavljala kolikor toliko zanesljive in predvidljive prehode v odraslost, negotova in zamegljena. Mladi ljudje v Sloveniji so videti izredno dojemljivi za "tveganjske diskurze", kar nedvomno vpliva na njihove življenjske izkušnje, načrte in življenjske stile, to kažejo vse naše raziskave mladih v Sloveniji v zadnjem desetletju (Ule, Mihelj, 1995; Ule idr., 1996; Ule idr., 2000). Individualizacija tveganja gre z roko v roki z individualizacijo odgovornosti in dosežkov; oboje predstavlja vrednoti, ki ju nenehno utrjujejo mediji, izobraževalni sistem, industrija zabave in starši. Kombinacija pritiskov k individualni odgovornosti, ki je mehanizem discipliniranja na eni strani in izkušnje dejanske nemoči in ranljivosti na drugi, proizvajajo močne občutke vseprisotnosti tveganj in nevarnosti. Negotovost in dvom pronicata v vse dimenzije življenja mladih, samoidentitete postajajo fluidne in podvržene nenehnim reinterpretacijam. Giddens in Beck nenehno reinterpretacijo identitete razumeta kot življenje v pomenu "refleksivnega projekta", v katerem je potrebno nenehno spreminjati lastne biografije, pač glede na spreminjajoče se izkušnje o možnostih in tveganjih (Beck, Giddens, Lasch, 1994; Ule, 2000).

Prihodnost je postala multidimenzionalna

Večinski odgovor mladih na hiperkompleksno življenjsko situacijo je gosta usmerjenost vase, je implozija v zasebnost in politika zmanjševanja tveganj v živ-

ljenjskih izbirah. Učinki so odprti v obe smeri; v smeri povečevanja svobode in avtonomije ali v smeri pomenskih praznin in anomije. Spremenjen odnos do javnosti/zasebnosti je skupen kulturološki fenomen, značilen za celotno generacijo mladih v vsej Evropi, kot kažejo evropske raziskave (Eisenstadt, 1992, Allat, 1997). Ko postajata tekmovalnost in selekcija za vstop v (prestižne) šole in (primerno) zaposlitev vse večji, so družinske emotivne podpore in družinske socialne mreže takorekoč odločilne. Družina deluje kot prostor pobegov in zavetja pred zahtevami širnega sveta, ki v visoko kompetitivnih družbah zanesljivo niso majhne. Če so mladi v šestdesetih zavračali ta družinski imaginarij kot prostor nadzora in prisile, se zdi, da ga danes sprejemajo z obema rokama (Reiner, 2000). Razlika je v tem, da so s starši dosegli nekakšno pogodbeno razmerje, kjer otroci brez večjih odporov uresničujejo želje staršev po socialni promociji svojih otrok, starši pa morajo ščititi in podpirati svoje potomce daleč nad obdobje psihosocialne odraslosti.

S težnjo po samoodločanju so povezane spremembe v partnerskih odnosih in vodenju družinskega življenja, npr. odgovorno, načrtovano in poznejše starševstvo. Odločitev za premaknitev starševstva je dosežek pogajanja o odnosih. Najprej morajo preizkusiti odnose, predno se zavežejo starševstvu, tudi zaradi ugotovitve, da tako malo zakonov preživi krizne faze odnosov. Te spremembe pa so tudi posledica ekonomskih sprememb. Rastoča gospodarska vloga žensk je prinesla s seboj novo izmenjavo spolnih sporazumov. Medtem ko so v petdesetih letih pari kot najpomembnejše aspekte zakona izpostavljali vlogo hranilcev in gospodinj in so v sedemdesetih izpostavljali ljubezen kot odločilno za vzpostavitev zveze, so v devetdesetih letih izpostavili zaupanje, spoštovanje različnosti. Ta premik od zakona kot institucije k zakonu kot odnosu kaže, da se je spremenil bistveni del kulture odnosov, ki se kaže v svobodi izbire. "Včasih so se mladi spoznali, se poročili in imeli otroke. Danes živijo preprosto skupaj" (Wilkinson, 1997: 97). Velika privlačnost skupnega izvenzakonskega življenja pomeni tudi, da se je razparala zadruga med zakonom in starševstvom.

Kot so se v zadnjih desetletjih spremenili odnosi v družinskem življenju, tako se je spremenil tudi odnos ljudi do dela. Izguba doživljenjskega delovnega mesta vzporedno z razvojem individualiziranega trga dela vpliva predvsem na nove generacije, ki vstopajo na trg dela. Povsod v zahodnem svetu je postala zaposlitev v zadnjih desetletjih negotova. Nezaposlenost je ekstremna oblika te negotovosti. Kot kažejo raziskave, so ljudje izgubili zaupanje v sposobnost velikih organizacij, da bi zagotovile varnost, izgubili so tudi zaupanje v moč sindikatov, da bi zaščitili njihove interese. Zdi se, da se spreminja tudi delovna morala, in da so nosilci teh sprememb mladi. Kot kažejo raziskave, je mladim prav tako pomembna samorealizacija na delu kot plačilo in kariera (Baethge, 1994). Tudi tu prihajajo v ospredje postmaterialne vrednote samorealizacije.

Tudi rezultati naših raziskav v devetdesetih letih so potrdili domnevo o postopnem distanciranju mladih v Sloveniji od prejšnjega prevladujočega sklopa vrednot: delo-zaposlitev-kariera-zasluzek k bolj osebni sklopu vrednot: medosebni odnosi-osebni razvoj-kreativnost-izobrazba-kakovostno vsakdanje življenje (Ule, 1996; Ule idr., 2000). Medtem ko so se klasične industrijske vrednote (npr. disciplina, urejenost, načrtnost, samoodpovedovanje zaradi prihodnih poplačil, spoštova-

nje reda in avtoritet) kazale predvsem kot skupek jasnih norm, vedenjskih pravil, življenjskih ciljev, imamo sedaj opraviti z dokaj fluidno in spremenljivo strukturo vrednotno-osebnih usmeritev, ki jih je težko pojmovno in empirično identificirati.

Ne gre za to, da bi delo izgubilo na veljavi, pač pa se je koncept dela spremenil: ne zajema več le tradicionalne zaposlitve in delovnega časa-mesta, temveč celotno prizadevanje posameznika po večji kreativnosti in osebnem zadovoljstvu pri delu. Raziskave po Evropi kažejo, da mladi ljudje danes od dela pričakujejo to, kar pričakujejo tudi od prostega časa: 1. vznemirljivo delo, 2. delo, ki bo dalo njihove- mu življenju smisel, 3. delo, ki razvija njihovo ustvarjalnost in imaginacijo (Kohli, 1994, Baethge, 1994). Tako je mobilni, fragmentirani in individualizirani trg dela prekinil z vsemi vezmi, ki so včasih povezovala armade delavcev v enoten cilj.

Težnja po samorealizaciji ni prisotna samo zasebno in na delovnem mestu je tudi v stališčih ljudi do politike. V zadnjih treh desetletjih so se ljudje počasi odvrnili od kolektivnih dejavnosti. Na njihovo mesto je stopila individualna politika vodenja življenja. Politične stranke težko pridobivajo novo članstvo. Podobne težave imajo tudi sodobnejša civilno družbena gibanja. Zdi se, da so sodobni mladi prevzeli svobodo prejšnjih desetletij, ne pa tudi njihov idealizem. Pa vendarle se mladi zanimajo za določene teme, kot so socialna pravičnost, okoljske teme, problemi marginalnih skupin, so tudi tolerantnejši. Obenem pa se politiki naslanjajo na glasove starejših generacij, kar distanco med politiko in mladimi še pogloblja. S pozicije mlade generacije se jih tradicionalna politika ogne in ignorira njihove izkušnje in stališča (Fischer, 1997; Mihelj, Ule idr., 2002).

Individualizirana etika vsakdanjega življenja

Za vsa tri področja: družino, delo, politiko, je torej značilen rastoč individualizem in razpad starih struktur reda, ki so prejšnjim generacijam dajale trdno orientacijo. Zdi se, da počasi izginjajo do sedaj veljavne norme skupinskega vedenja, da izginjajo stare predstave o kolektivnih dolžnostih in lojalnostih in se uveljavlja nova individualizirana etika vsakdanjega življenja. Predpostavljam, da bo borba za delitev materialnih dobrin, ki trenutno monopolizira javno pozornost, kmalu začel spodjedati boj za delitev težje dostopnih nematerialnih dobrin, ki se jih ne da meriti z denarjem, kot so odnosi, prijateljstva, (prosti) čas, ustvarjalnost in kreativnost, užitek, samorealizacija. Te vrednote pridobivajo v novi družbi tveganj in negotovosti vse večji pomen. Spreminjajo se kriteriji in zaznave "bogastva" in "revščine", in to celo tako daleč, da ljudje včasih raje živijo z manj prihodki in z nižjim socialnim statusom, če jim to prinaša višjo kakovost življenja ali napredek v samorealizaciji itd.

Razvijajo se nove prioritete, ki odgovarjajo drugi moderni: samoorganizacija, samoodgovornost, individualna politika, ki na novo razdeli odgovornost in moč. Zaključek teh opažanj je, da "trpimo od novih oblik svobode", kot pravi Beck, in ne od "krize vrednot" (1997: 12). Točneje, da trpimo od nepričakovanih posledic in oblik vsakdanjih zahtev po več svobode, na katero bolj ali manj verbalno prisegamo. Odtod izhaja ugotovitev, da govor o razpadu vrednot izraža strah pred svobo-

do, tudi strah pred "otroci svobode", ki se morajo spopadati z novimi, drugačnimi problemi, ki jih povzročata ponotranjena svoboda. "Kar me je najbolj presenetilo, je moralna želja mlade generacije, težnja po osebnem poštenju, želja po smislu življenja v razvoju lastne osebnosti" (Dettling, 1997;127).

Medtem ko so bili stari vrednotni sistemi, ki so odsevali družbene in politične rede, izključujoči, ko se je v starih vrednotnih sistemih Jaz moral podrežati Mišablonam, nastaja v kontekstu novih orientacij nekaj navidez protislovnega, namreč altruistični individualizem (Wuthnow, 1997). Kar se zdi, da izključuje drug drugega, npr. biti tu za druge in misliti na sebe, se sedaj kaže smiselna vsebinska povezava - kdor živi za sebe, mora živeti socialno. Razvijajo se nove prioritete, ki odgovarjajo drugi moderni: samoorganizacija, samoodgovornost, individualna politika, ki na novo razdeli odgovornost in moč. Kot kažejo raziskave v Sloveniji in v Evropi, so mladi izjemno občutljivi za temeljna moralna vprašanja življenja. Kaže se močno stremljenje mladih k osebni poštenosti, po tem, da najdejo smisel življenja v razvoju samega sebe (Ule, 1996). Nekateri govorijo o "uporu osebe", ki je primerljiv z odkritjem individualne osebe v času renesanse (Dettling, 1997). Odgovorni za razvoj modernih družb ne bi smeli več podcenjevati teh sprememb, ampak jih prepoznati kot zaželen in neizogiben produkt demokratičnega razvoja. Tožbe o razpadu vrednot namreč blokirajo nove orientacije in izhode. Sprememba vrednot in sprejemanje demokracije gredo z roko v roki. Za sedanjo in prihodnjo javno in politično kulturo v Sloveniji je še zlasti pomembno, da je vsiljevanje nado-sebnih ali absolutnih vrednot in norm, zaradi političnih interesov ali v povezavi s političnimi interesi vplivnih posameznikov ali skupin neposredno kontraproduktivno. Takšne politične instrumentalizacije sporov o vrednotah nas vse skupaj vračajo v arhaične koncepcije skupnosti, ki goji iluzorno potrebo po vrednotno homogeni narodni skupnosti, spravljeni s samo seboj in s svojo zgodovino ter po samoprečiščenju naroda skozi priznavanje nekdanjih "grehov". Ne rečem, da ni pomembno, da razčistimo z miti in travmami še ne do konca preživete zgodovine, vendar je to manj pomembno kot sproščanje družbenega in kulturnega prostora v Sloveniji od tistih mehanizmov in prisil, ki preprečujejo razvoj socialno odprte in pravične družbe.

LITERATURA

- Allatt, P. (1997): *Conceptualising youth: transitions, youth and the public and the private*, v Bynner, J. idr. (ur.): *Youth, Citizenship and Social Change*. Aldershot: Ashgate
- Beck, U. (ur.) (1997): *Kinder der Freiheit*. Frankfurt/M: Suhrkamp,
- Beck U., Giddens A., Lasch S. (1994): *Reflexive Modernization*. Cambridge: Polity
- Beck, U., Beck-Gernsheim, E. (ur.) (1994): *Riskante Freiheiten*. Frankfurt/M: Suhrkamp
- Beck, U. (1998): *Was ist Globalisierung?* Frankfurt/M: Suhrkamp
- Baethge, M. (1994): *Arbeit und Identität*. v: U. Beck, E. Beck-Gernsheim (ur.): *Riskante Freiheiten*. Frankfurt/M: Suhrkamp
- Dettling W. (1997): *Die moralische Generation*, V: Beck U.(ur): *Kinder der Freiheit*. Frankfurt/M: Suhrkamp
- Eisenstadt, S. N. (1992): *Youth in Europe between modern and postmodern society*. V: Young

- People and Religions in Europe. Treviso Reverdito: Edizioni
- Fischer A., Munchmeier R. (1997): Jugend '97, Zukunftsperspektiven, Gesellschaftliches Engagement, Politische Orientierungen, Opladen: Leske+Budrich
- Giddens, A. (1991): Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age. Stanford: Stanford Univ. Press
- Giddens, A. (1997): Jenseits vom Links und Rechts. Frankfurt/M: Suhrkamp
- Kohli, M. (1994): Institutionalisierung und Individualisierung der Erwerbsbiographie. V: Beck, U., Beck-Gernsheim, E. (ur.) 1994. Riskante Freiheiten. Frankfurt/M: Suhrkamp
- Miheljak, Ule idr. (2002): Mladina 2000, Slovenska mladina na prehodu v tretje tisočletje. Maribor: Aristej
- Renner, T. (2000): Ranljivost, mladi in zasebno okolje. V: Ule idr. Socialna ranljivost mladih, Maribor: Aristej
- Strikker, F. (1990): Jugend und Arbeit. V: W. Heitmayer, T. Olk, Individualisierung von Jugend. Weinheim, München: Juventa
- Ule M., Miheljak, V. (1995): Pri(e)hodnost mladine. Ljubljana: DZS
- Ule M. (1995): Odraščanje v Sloveniji, V: Ule M., Miheljak V.: Pri(e)hodnost mladine, Ljubljana: DZS
- Ule, M., idr. (1996): Predah za študentsko mladino. Ljubljana: Zavod za šolstvo
- Ule M. (1996): Vrednote mladih, V: Ule M.(ur): Mladina v devetdesetih, Analiza stanja v Sloveniji, ZPS, Ljubljana
- Ule, M., Renner, T., Mancin-Čeplak, M., Tivadar, B. (2000): Socialna ranljivost mladih. Maribor: Aristej
- Ule, M. (2002): Mladina: fenomen dvajsetega stoletja. V: Miheljak, Ule idr. Mladina 2000, Slovenska mladina na prehodu v tretje tisočletje. Maribor: Aristej
- Ule M., Kuhar, M. (2002): Sodobna mladina:izziv sprememb. V: Miheljak, Ule idr. Mladina 2000, Slovenska mladina na prehodu v tretje tisočletje. Maribor: Aristej
- Ule, M. (2003): Odnos do okolja kot dejavnik razvoja. V: Polič, M, idr. Spoznavni zemljevidi Slovenije. Ljubljana: ZIFF
- Wilkinson H. (1997): Kinder der Freiheit. Entsteht eine neue Ethik individueller und soziale Verantwortung? V: Beck U.(ur.): Kinder der Freiheit. Frankfurt/M: Suhrkamp
- Wuthnow, R. (1997): Handeln aus Mitleid. V: Beck U.(ur.): Kinder der Freiheit. Frankfurt/M: Suhrkamp